

En lille beskeden kvitteringsbog

Af Hans Ole Villadsen

En lille beskeden kvitteringsbog blev i foråret 2010 forevist museumsinspektør John Jensen på Varde Museum af fru Anne Marie Thuesen fra Guldager, og bogen blev efterfølgende afleveret på Alslev Sognearkiv.

Det var nu ikke en helt almindelig bog, som arkivet var kommet i besiddelse af, for bogens 87 sider viste, at det var en 222 år gammel kvitteringsbog, og at den gennem en næsten 80-årig periode fra 1788 til 1864 troligt hvert halve år var blevet forsynet med kvittering for betalt landgilde.

Herudover indeholdt bogen også kvitteringer for betalte skatter med beløbsangivelse i perioden fra 1792 og frem til 1816.

En sådan kvitteringsbog var alle fæstere i kongeriget fra 1719 blevet pålagt at have. Så kunne kongen få stempelpenge ind ved salg af den autoriserede kvitteringsbog, og såvel ejendommejeren som fæstebonden kunne på en overskuelig og praktisk måde holde styr på betalingerne af landgilde og på betaling af såvel ordinære som ekstraordinære skatter.

Kvitteringsbogen stammede fra Anne Marie Thuesens fødehjem Vibækvej 30 i Varde Kommune, matr. nr. 6a Vibæk, Alslev By, Skads Herred. Ejendommen har gennem syv generationer – siden 1788 – været i familiens eje.

Forhistorien om arvefæstegården var, at

herremanden Sebastian Wøldike på hovedgården Visselbjerg (i dag Visselbjergvej 30) i Alslev Sogn i overensstemmelse med en kongelig forordning fra 1769 lod en stor del af hovedgårdsjorden på omkring 56 tdr. hartkorn udstykke og bebygge med seks lige store arvefæstegårde og yderligere to bol. Gårdene blev alle på seks tdr. hartkorn og de to bol begge på lige over en tdr. hartkorn, ansat efter gammel matrikel før 1844. Næsten samtidig blev andre dele af Visselbjergs jorde og fæstegods frasolgt, og tilbage af den gamle hovedgård blev der 10 tdr. hartkorn samt årlige indtægter fra de otte arvefæsteejendomes 38 tdr. hartkorn.

En arvefæstegård forblev i familiens eje uden indblanding af herlighedsejeren forudsat, at der var arvinger. Den anden arvefæster på gården i Vibæk, Nis Clausen, døde og blev begravet i januar 1788, og enken Maren Jørgensdatter blev gift med Niels Hansen i maj samme år, og han var første bruger af kvitteringsbogen. Maren døde dog allerede senere på året, og enkemanden Niels måtte så til at finde en ny hustru, og det blev Anne Marie Olufsdatter, der ifølge folketællingen 1801 fødte fire børn i ægteskabet, og hendes førstefødte Søren Nielsson fra 1789 blev den fjerde bonde på arvefæstegården.

Området med de seks nye gårde på rad

No. 20.

Sire og Dine Sk

Maa
Adm 1773.

Claus Pedersen
Qvitterings-bog
Skat af Hartkorn
6 Rdr 3 Skp.

Niels Hansen Asbygger
i Wibæk, i Afgangen Niss
Clausen, Claus Pedersens
Søns Sted, haver Dags
Dato betalt, 100 Rdr, sig-
ger Hundrede Rigsdaler
hvorfor quitteres!
Wesselberg d 2 Julij 1788.
M Heldwad

Claus Pedersens
 Qvitterings-bog
 skatter af Hartkorn
 = 6 Rdr 3 Skp.

Niels Hansen Asbygger
 i Wibæk, i Afgangen Niss
 Clausen, Claus Pedersens
 Søns Sted, haver Dags
 Dato betalt, 100 Rdr, sig-
 ger Hundrede Rigsdaler
 hvorfor quitteres!
 Wesselberg d 2 Julij 1788
 M Heldwad

Janu qu og Matrecul skat 3-3-9+
 familieskat og førp: " - " 15+
 den 1/2 Termin Kornskp: 3-5-4
 Soldaterløn 1/2 Termin
 a' 8s er " - 3-3
 ekstraskat 1 M 3 Ps: " - 1-8+
 Tugtshuus og Fred skær " - " 11
 er 8rd 3M 2 S
 Gotgiørelsen for levede
 fourage fragaar 7-2-"
 igen som er bet. 1rd 1-2 s

Den som er betalt for kvitterer
 Wisselberg d 4 April S. Lund
 1795

April quart: pro 1795 er 3rd 2M - s
 og forfaldens Landgt: 14-2-1
 Tilsumma 17rd 4M 1s

Den er betalt og derfor kvitterer
 Wisselberg d 4 Maj 1795 S. Lund

July qu: med familieskat tilligemed
 alt øvrige som denne kvartal
 er forbundens Rigtig betalt med
 7rd 1M 10 S som tilstaars og
 for kvitterer S. Lund
 Wisselberg d 8 Aug
 1795

Octobr: qu med Hovedskatpenge samt
 Soldaterløn og Extraskatter til
 Octobr Maanedes udgang betalt
 med 8rd 5M - 7 S
 Saa og Afgiften forfalden
 til næstkommende Martini 14-2-1
 til sammen 23rd 1M 8 S
 som er betalt til
 Wisselberg d 9 Novbr. 1795 S. Lund

Janu qu og Matrecul skat 3-3-9+
 familieskat og førp: " - " 15+
 den 1/2 Termin Kornskp: 3-5-4
 Soldaterløn 1/2 Termin
 a' 8s er " - 3-3
 ekstraskat 1 M 3 Ps: " - 1-8+
 Tugtshuus og Fred skær " - " 11
 er 8rd 3M 2 S
 Gotgiørelsen for levede
 fourage fragaar 7-2-"
 igen som er bet. 1rd 1-2 s

som hermed for kvitterer
 Wisselberg d 4 april S. Lund
 1795
 April quart: pro 1795 er 3rd 2M - s
 og forfaldens Landgt: 14-2-1
 Tilsumma 17rd 4M 1s

som er betalt og derfor kvitteres
 Wisselberg d 4 Maj 1795 s. Lund

July qu: med familieskat tilligemed
 alt øvrige som denne kvartal
 er forbundens Rigtig betalt med
 7rd 1M 10 S som tilstaars og
 for kvitterer S. Lund
 Wisselberg d 8 Aug
 1795
 Octobr: qu med Hovedskatpenge samt
 Soldaterløn og Extraskatter til
 Octobr Maanedes udgang betalt
 med 8rd 5M - 7 S
 Saa og Afgiften forfalden
 til næstkommende Martini 14-2-1
 til sammen 23rd 1M 8 S
 som er betalt til
 Wisselberg d 9 Novbr. 1795 S. Lund

og række blev til en lille landsby, og bebyggelsen fik navn efter Sebastian Wøldikes hustru Vibeke. Senere blev dette navn til den nuværende betegnelse Vibæk.

Udstykning fra Visselbjerg Hovedgård var et af de tidligste resultater her i Vestjylland af de store landboreformer i Danmark omkring slutningen af 1700-tallet.

For forfatteren til denne artikel – amatør lokalhistoriker – var det en stor oplevelse at få mulighed for at gennemgå kvitteringsbogen, se rækken af kvitteringsunderskrifter fra proprietærene på Visselbjerg og lade sig inspirere til at dykke længere ned i vilkårene for de otte arvefæstebønder i Alslev Sogn omkring år 1800.

Et var at navnene i bogen nok var velkendte. Noget helt andet og meget større var at have direkte adgang til et dokument med originale håndskrevne kvitteringer, og at bogen ud over at tjene sit formål som kvittering for den aftalte landgilde også indeholdt en lang række specifikationer over de ekstraordinære skatter, som borgerne i Danmark blev pålagt at betale.

Kvitteringsbogen kom i brug 1788, og det var netop tiden, hvor landboreformerne med udskiftning og begyndende udflytning blev sat i gang. Samtidig var økonomien i dansk landbrug god med stærkt stigende afsætningspriser, og det skabte råderum til forbedringer og investeringer. Den sidste kvittering i bogen er fra 1864, så bogens funktionsperiode dækkede over den periode, som medførte de største forandringer nogensinde i Danmark, såvel på den politiske scene som for udseendet af det danske landskab.

Oplysningstidens tanker i 1700-tallets

Europa førte frem mod afskaffelse af enevælden, vedtagelse af en ny grundlov i 1849, og indførelse af demokrati i Danmark. Tidens nye tanker var også baggrunden for de store reformer i landbrugslandet Danmark med udskiftning, udflytning og afskaffelse af stavnsbåndet i 1788. Drivkraften omkring reformerne var også behovet for en større og mere rationel landbrugsproduktion til at finansiere det danske samfund og brødføde en voksende befolkning.

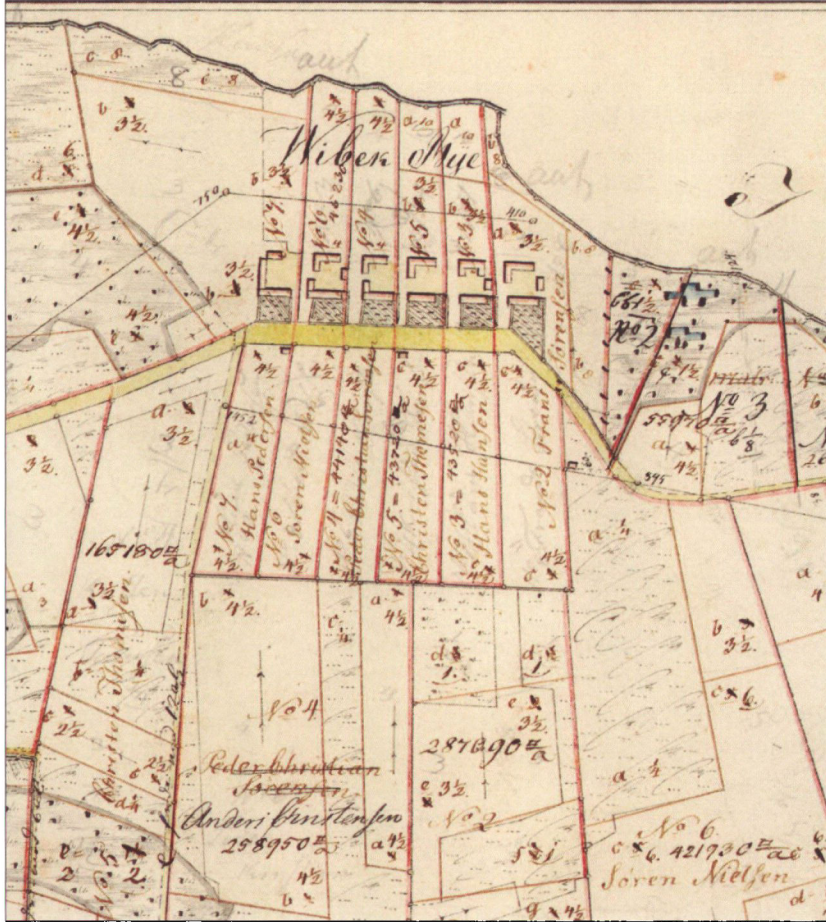
Danmark blev i perioden reduceret til en europæisk miniputstat, men de mange dramatiske begivenheder og de mange reformer førte frem mod den velfærdsstat og det mønsterdemokrati, vi oplever i dag i Danmark.

I kvitteringsbogen var der frem til 1816 nævnt over 40 forskellige skattetyper. Det var i dette tidsrum ejeren af arvefæstegårdene, proprietæren på Visselbjerg, der skulle opkræve og afregne skatterne til staten, og derfor var det ham, der kvitterede i bogen for betalingen. I øvrigt hæftede han også for skattebetalingen.

Som de første ekstraordinære skatter blev »Broepenge« og »jordemoderen« betalt i 1792, derefter fulgte i 1794 »kornskatter«, »fourageskatten« og »soldaterløn« og i 1812/1813 kulminerede antallet af skattetyper. Ejeren af fæstegården var på dette tidspunkt Ole F. Jessen, og hans specifikationer og kvitteringer for betaling af skatter for disse to år fyldte syv sider i kvitteringsbogen.

Netop denne store udspecificering gav et godt overblik over de mange reformtiltag, som blev iværksat omkring 1790 af kronprinsen, den senere Frederik den VI, og over de mange udgifter, som mobiliserin-

Matrikelkort på NETTET

MILJØMINISTERIET

Kort & Matrikelstyrelsen

Kortets gyldighedsperiode:
1820-1865

Kortets oprindelige målestok: 1:4000

Ejerlav registret på kortet: »Videbæk By, Alslev«
(1350258)

gen af hær og flåde i forbindelse med Napoleonskrigene påførte staten. Regningen på disse udgifter blev videresendt til den danske befolkning i form af ekstraordinære skatter.

Blandt de mere kuriøse oplysninger i bogen var der kvittering for, at køerne havde været ved tyr på Visselbjerg, og at prisen i 1802 for syv køer var en mark og 12 skil-

ling, stigende – vel på grund af inflation – til tre mark i 1803, men så var det også for otte køer.

Fæstegårdens jorder var fordelt på 14 stykker. En mindre gårdtoft derhjemme, to store regulære marker »Østermark« og »Vestermark« to gode engstykker mod vest ned til Varde Å, seks stykker hede af forskellig karakter, to grunde ved Ålegrøften, der

kunne bruges til tørvegravning samt yderligere et engstykke ved førnævnte grøft.

Ved den nye matrikel i 1844 blev gårdens hartkorn reduceret fra 6 til 3-6-2-2 ¼ i værdisat skattegrundlag. Dette forhold skyldtes, at værdien af engarealer langs Varde Å nu blev værdisat lavere end tidligere. Samlet udgjorde gårdens areal ifølge beregning efter matrikelkortet 1820 lige over 61 hektar, men heraf var betydelige områder hede.

Fra 1814 ophørte bogen med at være skattekvitteringsbog, og frem til den gik af brug i 1864 var det kun betaling af landgilde, der blev kvitteret for.

Arvefæsteforholdet for gården ophørte først i 1903, hvor brugeren af ejendommen Søren Nielsen Hjort afkøbte Wentzel Hansens enke herlighedsretten.

Gennemgangen og analysen af kvitteringsbogen var en spændende opgave for Alslev Sognearkiv, og arbejdet gav forøget indsigt i de forandringer, der prægede LandbrugsDanmark omkring år 1800.

Dermed blev der føjet mange nye brikker til den mosaik som kan kaldes »Fortællinger fra Alslev Sogns historie«, og som interesse-rede læsere har adgang til via www.alslev-sognearkiv.dk

Noter

- Ejere af arvefæstegården iflg. kvitteringsbogen:
Mads Heldwad 1788-1790 – ejer af Visselbjerg fra 1783
Søren Lund 1790-1809 – do
Ole Frank Jessen 1809-1815 – do
Ingeborg Jessen 1815-1817 – enke efter O.F.J.
Mathias Thomsen 1817-1850 – ægtemand nr. 2 til Ingeborg Jessen
Jens Villadsen Andersen 1850-1858 – ejer af Visselbjerg
Wentzel Hansen 1858-1864 arvefæster i Vibæk. Opkøber herlighedsretten til de seks arvefæstegårde i Vibæk af J.V. Andersen

- Arvefæstere på gården:
Claus Petersen 1771-1785?
Nis Clausen – 1785-1788
Niels Hansen 1788-1815
Søren Nielsen 1815-1854
Laurids Nielsen Hansen 1854

- Folketællinger
1787 Nis Clausen 28 år med hustru Maren Jørgensdatter på 26 år, to børn, N.C.s fader, karl og tjenestepige.
1801 Niels Hansen 45 år med hustru Anna Marie Olufsdatter 45 år og seks børn
1834 Søren Nielsen 46 år med Anne Margrethe Sørensdatter 38 år og syv børn samt Niels Hansens enke og en tjenestekarl
1840 Søren Nielsen 52 år med hustru Ane Margrethe Sørensdatter 43 år og seks børn
1845 samme ægtepar med fem børn
1850 Søren Nielsen som enkemand med 3 børn og tjenestepige – 1 søn er fraværende som soldat
1855 Laust Nielsen Hansen og hustru Mette Maria Sørensdatter med et barn, to tjenestefolk og Søren Nielsen på aftægt

- Skattetyper i 1812 og 1813.

Folke- og familieskat, ejendomsskat, skatkammerfonden, soldaterløn, kirurgløn, ekstraskat af personer, skriverpenge til amtsforvalter, jordemoderløn, ¼ % skat, tugthuspensge, sandflugtsomkostninger, bro- og vejpenge, kammerleje, kornskat, veterinærskolen, ildstedsskat, arealskat, marchpenge, kystbevogtning og møbelskat m.fl.

Kilder:

- Årbog, Fra Ribe Amt, 1932-1935 En landsby fra nyere tid af H.P.H. Novrup
Årbog, Fra Ribe Amt, 1921 Alslev Sogn af H.P.H. Novrup
Dansk Skattheorie IV 1660-1818 Claus Rafner
«Quiteringsbogen» for arvefæstegården i Vibæk A 18
Folketællinger DIS
Tingbøger i landsarkivet Viborg
Kort og Matrikelstyrelsen kort på nettet
Alslev Sogns Kirkebøger, Alslev Sognearkiv A18 m.fl.
Forordning fra 13. maj 1769 om selveje

*Hans Ole Villadsen, Alslev Sognearkiv 2012
Transskribering af kvitteringsbogen og forordning af Elly Jessing*